

Marek Dumin – Katolicki Uniwersytet Jana Pawła II w Lublinie / The John Paul II
Catholic University of Lublin

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1368-9316>

E-mail: marek.dumin@kul.pl

ANTROPOLOGIA TEOLOGICZNA CIAŁA W ŚWIETLE KATECHEZ ŚRODOWYCH JANA PAWŁA II

Theological Anthropology of the Body in View of John Paul II's Wednesday Catechesis

Streszczenie:

Antropologia teologiczna ciała jest kluczowym zagadnieniem nauczania Jana Pawła II. Prawda o ludzkiej cielesności, oparta na Bożym Objawieniu i filozoficznej refleksji, stanowiła dla papieża Polaka podstawę do tworzenia swoistej antropologii, której jednym z owoców są katechezy o teologii ciała. Niniejszy artykuł ukazuje znaczenie ciała ludzkiego w trzech doświadczeniach człowieka opisujących odpowiednio trzy okresy historii zbawienia: *natura integra*, *lapsa*, *redempta*. Prezentacja tożsamości ludzkiego ciała ma charakter personalistyczny, głęboko zakorzeniony w nauczaniu biblijnym. Serce człowieka jest miejscem odpowiedzi na apel Chrystusa. Jest to wezwanie do życia według cnoty czystości (por. Mt 5,27–28), a przez to do podporządkowania dynamizmów ciała prawdziwej naturze osoby, zgodnie z prawem Ewangelii.

Słowa kluczowe: antropologia teologiczna, antropologia adekwatna, teologia ciała, Jan Paweł II, cnota czystości

Abstract:

The theological anthropology of the body is the crucial question of John Paul II's teaching. The truth about human corporality, based on Divine Revelation and philosophical reflection, constituted the core or framework for the Polish Pope's original anthropology, one fruit of which are the catechesis on theology of the body. This article presents the significance of the human body in three human experiences, which also adequately characterize three periods of the history of salvation. These experiences are *natura integra*, *lapsa*, *redempta*. The presentation

of the human body's identity is the personalistic in nature, rooted in biblical teaching. The human heart is where Christ's appeal is received and where each person formulates his response. It is the call to live the virtue of chastity (Mt 5:27-28), by which we subordinate corporal dynamisms to the real nature of person, according to the law of the Gospel.

Keywords: theological anthropology, adequate anthropology, theology of the body, John Paul II, virtue of chastity

Wstęp

Jednym z przejawów papieskiego nauczania o małżeństwie i rodzinie były katechezy środowowe o teologii ciała, które Jan Paweł II głosił w ramach audiencji generalnych od 5 września 1979 roku do 28 listopada 1984 roku¹. Były one kontynuacją wcześniejszej refleksji naukowej Karola Wojtyły wyjaśniającej podstawowe zasady etyki małżeńskiej, zawarte w Encyklice papieża Pawła VI *Humanae Vitae*². Sposób argumentacji nauczania o ludzkiej cielesności, oparty na Bożym Objawieniu, naznaczony filozoficzną refleksją stanowił dla papieża Polaka podstawę do tworzenia swoistej antropologii odnoszącej się do głębokiego nauczania Pisma Świętego³. W celu jej przedstawienia zostanie ukazane

¹ Katechezy po publikacji w *L'Osservatore Romano* oraz w *Insegnamenti Giovanni Paolo II* zostały zebrane w sześć cykli i opublikowane w studium *Mężczyzn i niewiastą stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Città del Vaticano 1986.

² Karol Wojtyła, ówczesny arcybiskup Krakowa, został powołany przez Pawła VI na członka papieskiej *Commissio pro studio populationis, familiae et natalitatis*, która brała udział w przygotowaniu Encykliki *Humanae Vitae*. Uczestnictwo w pracach tej komisji stało się motywacją do stworzenia grupy naukowej środowiska krakowskiego, której celem było opracowanie kwestii moralnych przynależących do seksualności człowieka. Owocem pracy tego środowiska naukowców był *Memorial Krakowski*, w którym autorzy wskazali argumentację przeciw stosowaniu antykoncepcji oraz zaaprobowali nauczanie Encykliki *Humanae Vitae*. Istota tego nauczania odnosi się do dwóch znaczeń aktu małżeńskiego, które mają charakter jednoczący i prokreacyjny. Zob. Paweł VI, Encyklika *Humanae Vitae*, 14; por. P. Gałuszka, *Karol Wojtyła i „Humanae vitae”. Wkład arcybiskupa krakowskiego i grupy polskich teologów w encyklikę Pawła VI*, tłum. K. Stopa, Warszawa: Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego 2018.

³ Po wygłoszonych katechezach o teologii ciała ukazało się wiele publikacji i artykułów komentujących papieską refleksję. Po pierwsze, należy wskazać T. Knieps-Port le Roi, *Preserving and Perpetuating the Heritage of Pope John Paul II. A Review of Book Publications by the Former Pontifical John Paul II Institute for the Study of Marriage and the Family*, „Ephemerides Theologicae Lovanienses” 94(2018)3, s. 505–514, oraz inne: A. Rodríguez Luño, „*In mysterio Verbi incarnati*

podstawowe kryterium metodologiczne obecne w katechezach środowych o teologii ciała. Kryterium to przedstawia człowieka w trzech okresach historii zbawienia, które stanowią metafizyczny tryptyk natury ludzkiej, nazwany odpowiednio: *integra*, *lapsa* oraz *redempta*⁴. Pierwszym zagadnieniem będzie podmiotowy wymiar tożsamości ciała, związany ze stanem *początku* istnienia człowieka. Następnie, zostanie ukazana interioryzacja cnoty czystości, jako odpowiedź na skutki grzechu pierworodnego i odkupienie ciała w Chrystusie. W ostatnim punkcie zostanie nakreślone spełnienie eschatologiczne ciała, które określa tożsamość ludzkiej cielesności w stanie życia przyszłego⁵.

Początek

Punktem centralnym, ogniskującym papieskie nauczanie o człowieku, są słowa Chrystusa o nierozzerwalności małżeństwa (por. Mt 19,3–8; Mk 10,2–9). To na ich podstawie autor w pierwszym cyklu katechez⁶ analizuje biblijne dzieło stworzenia w perspektywie prawdy o człowieku⁷. Ważne dla rozumienia papieskiej analizy tekstów biblijnych ukazujących stan *początku* są uwagi metodologiczne – niezbędne w celu śledzenia toku myśli autora, któremu towarzyszy rekonstrukcja teologiczna tożsamości ludzkiego ciała. Zintegrowana natura osoby ludzkiej staje się bliższa poprzez wyakcentowanie elementów konstytutywnych pierwotnego doświadczenia. Przede wszystkim, Jan Paweł II wskazuje na prehistoryczny wymiar tego doświadczenia, które „musi się

mysterium hominis vere clarescit” (*Gaudium et spes*, n. 22). *Riflessioni metodologiche sulla grande catechesi del mercoledì di Giovanni Paolo II*, „Anthropotes” 8(1992), s. 11–25; Y. Semen, *La sexualité selon Jean-Paul II*, Paris: Presses de la Renaissance 2004; *La spiritualité conjugale selon Jean-Paul II*, Paris: Presses de la Renaissance 2010; J. Kupczak, *Dar i komunja. Teologia ciała w ujęciu Jana Pawła II*, Kraków: Zak 2006; C. Anderson, J. Granados, *Called to love: approaching John Paul II's theology of the body*, New York: Doubleday 2009; J. Granados García, *La carne si fa amore. Il corpo, cardine della storia della salvezza*, wstęp A. Scola, Siena: Cantagalli 2010; J. Merecki, *Corpo e trascendenza. L'antropologia filosofica nella teologia del corpo di Giovanni Paolo II*, Siena: Cantagalli 2015; T. Petri, *Aquinas and the theology of the body: the Thomistic foundations of John Paul's anthropology*, Washington: Catholic University of America Press 2016.

⁴ Por. J. Kupczak, *Ciało jako ikona: o znaczeniu teologii ciała Jana Pawła II*, „Forum Teologiczne” 10(2009), s. 93–104; dz. cyt., s. 79–132.

⁵ Artykuł jest częścią mojej rozprawy doktorskiej *La relazione tra la virtù della carità e della castità nella teologia del corpo di Giovanni Paolo II*, Romae: EDUSC 2023.

⁶ Pierwszy cykl katechez zawiera 23 przemówienia środowce Jana Pawła II, które zostały wygłoszone między 5 września 1979 roku a 2 kwietnia 1980 roku.

⁷ Ewangeliczny tekst rozmowy Chrystusa z faryzeuszami o małżeństwie odnosi się bezpośrednio do drugiego opisu stworzenia człowieka, podkreślając Boży plan jedności małżeństwa (por. Rdz 2,24).

niejako zatrzymać przed progiem pierwotnej niewinności człowieka”⁸. Papieska interpretacja opisu stworzenia człowieka jest związana z metodą adekwatnej antropologii, która – według autora katechez – „stara się rozumieć i tłumaczyć człowieka w tym, co istotowo ludzkie”⁹. A. Rodríguez Luño wyjaśnia, że „dla Ojca Świętego oznacza ona antropologię integralną, która dostosowuje się w sposób doskonały do szczególnej natury swojego przedmiotu, tj. człowieka”¹⁰.

W powyższym kontekście, papież ukazuje stworzenie człowieka w sposób adekwatny, czyli nieredukowany do innego stworzenia. Próbuje przy tym określić znaczenie stwórcze ciała ludzkiego. Autor, przy pomocy adekwatnej antropologii, kreśli teologiczny obraz *niewinności* i *sprawiedliwości pierwotnej*. Papieska teologia jest prowadzona metodą obiektywizacji, właściwą dla metafizyki i metafizycznej antropologii¹¹. Ma to swoje odzwierciedlenie w analizie pierwszego opisu stworzenia. Ciało ludzkie jest miejscem zasadniczej prawdy o człowieku stworzonym na „Boży obraz i podobieństwo” (Rdz 1,27). Ciało jest znakiem stwórczym tego obrazu i podobieństwa do Boga. Człowiek dzięki swej cielesności staje naprzeciw obiektywnej prawdy o sobie samym. Papież, podkreślając wymiar ontologiczny ciała, kreśli refleksję na temat „stawania się” (*in fieri*) człowieka w świecie w odniesieniu do tajemnicy życia Trójcy Świętej. Powołanie się przez autora na wolę Stwórcy: „«Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam» (Rdz 1,26)” podkreśla tajemnicę istnienia Boga dzielonego ze swym stworzeniem. Trójca Święta nie jest doktryną zewnętrzną, ale istnieje wewnątrz jednostki ludzkiej, ze względu na sam fakt stworzenia na „Boży obraz i podobieństwo” oraz wezwanie do prokreacji¹².

Inną ważną cechą papieskiej interpretacji tekstów o stworzeniu człowieka jest zaakcentowanie podmiotowości ludzkiej¹³. W tym to kontekście metodolo-

⁸ Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Lublin: KUL 2011, s. 19. Cytaty w tekście i przypisach artykułu są zaczerpnięte z tego wydania publikacji.

⁹ Tamże, s. 44.

¹⁰ A. Rodríguez Luño, art. cyt., s. 14.

¹¹ Zob. Jan Paweł II, dz. cyt., s. 58.

¹² Zob. tamże, s. 11–13.

¹³ Jan Paweł II w refleksji o *początku* człowieka wskazuje na „inną miarę «uduchowienia» człowieka niż ta, o której mówi tenże sam tekst po grzechu pierworodnym [...], inny układ sił wewnętrznych w samym człowieku, jakby inny stosunek ciała do duszy, inne proporcje wewnętrzne zmysłowości, duchowości, uczuciowości, inny wreszcie stopień wewnętrznej wrażliwości na dary Ducha Świętego”. Tamże, s. 58. W. Chudy konkluduje kryterium metodologiczne, które stosuje Jan Paweł II w pierwszym cyklu katechez, za pomocą hermeneutyki *początku* i niezbędnej podmiotowej perspektywy widzenia człowieka. Por. *Obszary filozoficzne Jana Pawła II teologii ciała*, w: Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*. *O Jana Pawła II teologii ciała*, T. I, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, s. 219.

gicznym papież dokonuje fenomenologicznej analizy drugiego opisu stworzenia człowieka. Autor rozważa dwa kluczowe terminy *świadomość* oraz *samostanowienie*. Człowiek jest stworzony do relacji i przez to zdolny do rozumienia samego siebie w głębokości swojej podmiotowej natury¹⁴. Idąc za wskazaniem J. Kupczaka, człowiek przechodzi przez pięć etapów ukonstytuowania swojej podmiotowości w świecie stworzonym, i są to: wyjątkowa relacja Boga i stworzenia, które staje się podmiotem w przymierzu ze Stwórcą; rzeczywistość materialna ciała wyrażająca się w zdolności do prokreacji i uprawy ogrodu Eden (por. Rdz 2,15); wezwanie do decyzji i wyboru na mocy przykazania, aby nie spożywać owocu z drzewa poznania dobra i zła (por. Rdz 2,16–17); *pierwotna samotność* człowieka (por. Rdz 2,18–20); stworzenie kobiety, które definiuje człowieka jako jeden byt w dwoistości płci (por. Rdz 2,21–22)¹⁵.

Znaczenie teologiczne papieskiej refleksji o ciele ludzkim jest inne niż biologiczny sens ciała. Jest to ważne z punktu widzenia roli ciała w problematyce nauczania o ludzkiej miłości i wypływającej z tego aksjologii. W tym miejscu należy ukazać inne ważne kryterium metodologiczne opisu pierwotnego doświadczenia człowieka, które autor nazywa teologią daru. Chodzi o „nowy wymiar, nową zasadę rozumienia i tłumaczenia, którą określimy jako hermeneutykę daru”¹⁶. Koncentruje się ona wokół trzech zjawisk, na jakie wskazuje pierwotne doświadczenie człowieka. Są to: *samotność pierwotna*, *jedność pierwotna*, *nagość pierwotna*. Fenomeny te świadczą o godności ludzkiego ciała, które należy rozpatrywać w sposób personalistyczny, tj. całościowy, dlatego autor snuje rozważania o tych trzech doświadczeniach razem, określając je jako *etos stworzenia*. Papieska hermeneutyka daru zawiera się w przestrzeni, którą tworzy różnica ontologiczna, jaka następuje pomiędzy *samotnością pierwotną* człowieka, który nie odnalazł pośród stworzenia odpowiedniej dla siebie pomocy, a wzajemnym obdarowaniem, jakie powstaje w relacji pomiędzy mężczyzną a kobietą (por. Rdz 2,23–24). Współistnienie mężczyzny i kobiety wynika z biblijnego określenia jedności małżeńskiej, którą symbolizuje struktura *jednego ciała* (por. Rdz 2,24). Natomiast doświadczenie *nagości pierwotnej* (por. Rdz 2,25), któremu należy poświęcić więcej miejsca, wyraża stan osoby określający wewnętrzne doświadczenie ciała, wolne od wstydu ludzkiego. Papież rozumie to doświadczenie jako „szczególną «czystość serca», które wewnętrznie zachowuje wierność dla daru współmiernego z oblubieńczym znaczeniem ciała”¹⁷. Autor rozważa trzy pola znaczeniowe pierwotnej czystości, której sens stanowi głębię rozumienia pojęcia *nagości pierwotnej*. Pierwsze odnosi się do znaku miłości, rozumianego jako źródło obdarowania pierwotnego. Ojciec Święty definiuje miłość w sposób podmiotowy, nazywając ją „sprawnością

¹⁴ Zob. Jan Paweł II, dz. cyt., s. 20–37.

¹⁵ Por. J. Kupczak, dz. cyt., s. 83–96.

¹⁶ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 45.

¹⁷ Tamże, s. 56.

ducha ludzkiego o charakterze «teologicznym» (czy raczej «teologalnym»). Jest to więc dana człowiekowi moc uczestniczenia w tej miłości, jaką miłuje sam Bóg w tajemnicy stworzenia i odkupienia¹⁸. Drugi wymiar czystości objawia się w relacji osób, którą charakteryzuje wewnętrzna komunikacja oparta na „komunii osób”¹⁹. Jej specyfiką jest rozumienie ciała i płci według tajemnicy stworzenia człowieka na „Boży obraz i podobieństwo”. Ciało objawia osobę w całej swojej wewnętrznej strukturze, której podstawą jest bezinteresowny dar w relacji między mężczyzną a kobietą. *Czystość pierwotna* implikuje *doskonały etos daru*, w którym zawiera się pełnia świadomości znaczenia ciała oraz niewinność poznania drugiej osoby poprzez ciało²⁰. Trzecie zaś znaczenie pierwotnej czystości wnioskuje się poprzez harmonię w człowieku. Ciało jest znakiem transparentnym osoby, w której nie ma „pęknięcia i przeciwstawienia pomiędzy tym, co duchowe, a tym, co zmysłowe”²¹.

Istotnym elementem budowania papieskiej antropologii teologicznej jest ukazanie sakramentalnej wartości ciała w tajemnicy stworzenia. Człowiek, poprzez dar stworzenia, uczestniczy w świętości samego Boga. Odkrywa przez to bezinteresowny dar z siebie samego w relacji małżeńskiej, którą teologia ciała Jana Pawła II ukazuje w dwóch pryncypiach antropologicznych: *dar oblubieńczy ciała* oraz *dar macierzyństwa i ojcostwa*²². Określenia te, niezwykle ważne dla rozumienia podmiotowości ciała ludzkiego, są kwintesencją zintegrowanej natury ludzkiej.

¹⁸ Tamże, s. 377.

¹⁹ Pojęcie „komunii osób” w teologii Karola Wojtyły/Jana Pawła II oznacza personalistyczną wizję miłości, ukierunkowaną na sakramentalną relację pomiędzy mężczyzną a kobietą. M. Waldstein wskazuje na karmelitański personalizm Wojtyły, rozumiany jako odniesienie komunii miłości oblubieńczy mężczyzny i kobiety do trynitarniej komunii Boga. *Sens ciała. Wokół filozofii seksualności Jana Pawła II*, tłum. M. Romanek, Warszawa: Centrum myśli Jana Pawła II 2012, s. 36–51.

²⁰ Autor stwierdza, że biblijne słowa „nie odczuwali nawzajem wstydu» – może w tej relacji oznaczać *in sensu obliquo* tylko taką głębię afirmacji tego, co immanentnie osobowe, w tym, co «widzialne» kobiece i męskie, poprzez którą konstytuuje się «osobowa intymność» wzajemnej komunikacji w całej swojej radykalnej prostocie i czystości”. Jan Paweł II, dz. cyt., s. 43.

²¹ Tamże, s. 44.

²² „Tak więc w człowieku stworzonym na obraz Boży została objawiona sama niejako sakramentalność stworzenia, sakramentalność świata. [...] Pierwotna niewinność, związana z poczuciem oblubieńczego sensu ciała, jest równocześnie nazwą tej świętości, która umożliwia człowiekowi tak głębokie utożsamienie ze swoim ciałem, i to właśnie przez «bezinteresowny dar» z siebie samego”. Tamże, s. 62–63.

Interioryzacja cnoty czystości

Grzech pierworodny oraz doświadczenie *pierwotnego wstydu* (por. Rdz 3,7) w sposób ontologiczny zmieniają tożsamość ciała ludzkiego z wymiaru podmiotowego na przedmiotowy²³. Papież nie analizuje tekstu biblijnego o grzechu pierworodnym, ale odnosi się do Nowego Testamentu, tworząc nowy *etos*, wynikający z Kazania na górze. Rozwija naukę dotyczącą szóstego przykazania, w której Chrystus apeluje do serca człowieka (por. Mt 5,27–28). W teologii biblijnej Nowego Testamentu terminem „serce” określa się miejsce życia człowieka. Jest ono rozpatrywane w różnych aspektach: fizycznym, duchowym, uczuciowym, intelektualnym. Znaczenie to odnosi się do wnętrza ludzkiego, w którym w sposób najgłębszy i odpowiedzialny są podejmowane moralne decyzje²⁴. Jan Paweł II, idąc za antropologią św. Tomasza z Akwinu, rozróżnia dwa znaczenia pożądliwości ciała. Pierwsze jest wzajemną fascynacją „mężczyzny kobiecością kobiety, a kobiety męskością mężczyzny”²⁵. Drugie zostaje określone przez kryterium zdominowane namiętnością. Wola ludzka jest zaangażowana w zmysłowe zaspokojenie²⁶. Drugie znaczenie pożądliwości ciała zostaje opisane przez trzy rodzaje pożądliwości: ciała, oczu i pychy tego świata (por. 1 J 2,16). W ludzkim sercu, zatem toczy się walka pomiędzy tym, co cielesne, a tym, co duchowe (por. Ga 5,16–17)²⁷.

Autor katechez o teologii ciała jest daleki od budowania kazuistycznej etyki, skoncentrowanej na ludzkim grzechu. Uwaga czytelnika zostaje skupiona na relacji pomiędzy ewangelicznym wezwaniem do czystości serca (por. Mt 5,28) a biblijną prawdą o *początku* człowieka. Papież stwierdza:

Tak więc, gdy Chrystus w Kazaniu na górze (Mt 5,27–28) odwołuje się do „serca”, do człowieka wewnętrznego, słowa Jego nie przestają nieść w sobie owej prawdy

²³ Analiza upadłej natury człowieka stanowi treść drugiego cyklu katechez środowych o teologii ciała. Cykl ten zawiera czterdzieści przemówień Ojca Świętego, które były głoszone od 16 kwietnia 1980 roku do 6 maja 1981 roku.

²⁴ Por. J. Kudasiewicz, *Chrystus odwołuje się do „serca”*, w: Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*. O Jana Pawła II teologii ciała, T. II, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, s. 133–142.

²⁵ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 127.

²⁶ Por. tamże, s. 123–126. Podwójne znaczenie pożądliwości ciała ma swoje korzenie w nauczaniu św. Tomasza z Akwinu na temat uczuć duszy (*passiones animae*). Zob. *Summa Theologiae*, I–II, q. 22–48.

²⁷ Papież stwierdza: „W tym układzie «ciało» przeciwstawia się «duchowi» wewnątrz człowieka i łatwo bierze nad nim górę. [...] «Ciało» w języku Listów Pawła oznacza nie tylko człowieka «zewnętrznego», ale również człowieka «wewnętrznie» poddanego «światu», niejako zamkniętego w obrębie tych tylko wartości, jakie z niego się rodzą, i celów, jakie on sam zdolny jest narzucić człowiekowi”. Jan Paweł II, dz. cyt., s. 160–161.

„początku”, do której sprowadził całą sprawę mężczyzny, kobiety i małżeństwa w odpowiedzi danej faryzeuszom na ich pytanie (por. Mt 19,8)²⁸.

Nie powinno zatem dziwić, że stan *początku* istnienia człowieka w ciele staje się dla Jana Pawła II punktem odniesienia dla hermeneutyki Kazania na górze. Jan Paweł II docenia wartość ciała ludzkiego. Nie jest ono manichejskim źródłem zła, z uwagi na fakt, iż ciało jest znakiem obrazu Boga i ma swoje miejsce w strukturze podmiotowej osoby ludzkiej²⁹. Papież wskazuje na potrzebę afirmacji ciała, które uczestniczy w osobowej godności człowieka³⁰. Afirmacja ta jest skutkiem wezwania, aby żyć perspektywą odkupienia ciała, zawartą już w Protoewangelii (por. Rdz 3,15). Teologiczna perspektywa odkupienia ciała jest zwrócona do wszystkich. W sposób szczególny wybrzmiewa w teologii św. Pawła: „[...] my sami, którzy już posiadamy pierwsze dary Ducha, i my również całą istotą swoją wzdychamy, oczekując «przybrania za synów» – odkupienia naszego ciała” (por. Rz 8,23). Konsekwencja *etosu* odkupienia ciała wyraża się w interioryzacji serca ludzkiego poprzez życie według cnoty czystości. Ma to swoje uzasadnienie w biblijnej koncepcji usprawiedliwienia serca ludzkiego w Chrystusie, które nie jest poddane w stan oskarżenia ani potępienia, lecz jest wezwane, aby poddać się działaniu Ducha Świętego (por. Rz 8,5–10). *Etos* płynący z Kazania na górze daje podstawę nowej etyki, według której natura ludzka, odkupiona przez Chrystusa, dąży w wewnętrznej dynamice do prawdziwego dobra, osadzonego w prawie naturalnym³¹.

Integracja dynamizmów cielesnych z prawem moralnym jest procesem, który – według autora – może być oddany za pomocą pojęcia *uduchowienie* ciała. Pełna dominacja ducha nad ciałem nastąpi w życiu przyszłym, natomiast:

W życiu doczesnym panowanie ducha nad ciałem – i równoczesne podporządkowanie ciała duchowi – może się stać, jako owoc wytrwałej pracy nad sobą, wraz z duchowo dojrzałej osobowości, nigdy jednakże owo przeniknięcie sił ciała energiami ducha nie usuwa samej możliwości wzajemnego ich przeciwstawienia³².

²⁸ Tamże, s. 127.

²⁹ Por. T. Styczeń, *Ciało jako „znak obrazu Stwórcy”*, w: Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”. O Jana Pawła II teologii ciała*, T. II, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, s. 85–138.

³⁰ Por. Jan Paweł II, dz. cyt., s. 142.

³¹ Por. tamże, s. 160–168. Zob. J. Bajda, *„Chrystus odwołuje się serca”*. Wokół problemu interioryzacji, w: Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*. O Jana Pawła II teologii ciała, T. II, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, s. 157.

³² Jan Paweł II, dz. cyt., s. 208.

Integracja seksualności ludzkiej z dziełem odkupienia ukierunkowuje życie człowieka na tajemnicę Wcielenia i Odkupienia, co jest warunkiem *sine qua non* afirmacji ciała i podporządkowaniu dynamizmów cielesnych życiu „według Ducha” (por. Ga 5,16–23).

Spełnienie eschatologiczne ciała

Wymiar eschatologiczny życia człowieka w ciele jest podkreślony w trzecim cyklu katechez środowych³³. Analiza papieskiej refleksji o objawionym sensie ciała w życiu przyszłym odnosi się do dwóch tekstów biblijnych. Pierwszy ukazuje Pawłową interpretację zmartwychwstania (zob. 1 Kor 15,42–49); drugi przedstawia rozmowę Chrystusa z saduceuszami o prawie lewiratu (zob. Mt 22,24–30; Mk 12,18–27; Łk 20,27–40). Autor katechez dokonuje antropologicznej analizy znaczenia objawionej prawdy o ciele ludzkim, wskazując przeobstwienie, które jest celem ostatecznym *objawienia ciała* w historii zbawienia.

Podstawą dla uchwycenia istotnych elementów antropologii teologicznej ciała w świecie przyszłym jest dla Jana Pawła II nierozzerwalny związek pomiędzy okresami historii zbawienia a strukturą chrystocentryczną katechez środowych o teologii ciała. Kluczowe jest terminologiczne rozróżnienie pomiędzy dwoma stanami istnienia człowieka w ciele na podstawie antropologii św. Pawła (1 Kor 15,42–46). Ciało naznaczone grzechem pierwotnym jest określone jako zniszczalne, słabe, zmysłowe, niechwalebne; natomiast ciało, które objawi się poprzez zmartwychwstanie jest niezniszczalne, chwalebne, mocne i duchowe. Afirmacja Zmartwychwstania Chrystusa jest „objawieniem ostatecznych przeznaczeń człowieka w całej pełni jego duchowo-cielesnej natury i osobowej podmiotowości”³⁴. Powyższe rozróżnienie terminologiczne ma swoje źródło w dwóch okresach historii zbawienia człowieka: stworzenia i odkupienia, co w narracji papieskich katechez przejawia się w przeciwstawieniu pomiędzy Adamem – pierwszym człowiekiem i Chrystusem zmartwychwstałym – ostatnim Adamem. Szczególna obserwacja autora dotyczy słów apostoła: „A jak nosiliśmy obraz ziemskiego [człowieka], tak też nosić będziemy obraz [człowieka] niebieskiego” (1 Kor 15,49). Wieczne przeznaczenie aktu stworzenia definiuje tajemnicę serca ludzkiego w świetle tajemnicy Słowa Wcielonego³⁵. Papież pisze, że „człowieczeństwo «pierwszego Adama» – owego «człowieka z ziemi» – nosi w sobie jakby szczególną potencjalność (zdolność i gotowość) przyjęcia w siebie tego wszystkiego, czym stał się

³³ Przemówienia te zostały wygłoszone pomiędzy 11 listopada 1981 roku a 10 lutego 1982 roku.

³⁴ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 219.

³⁵ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et Spes*, 22.

«drugi Adam»³⁶. Dzieło odkupienia w Chrystusie spełnia i potwierdza wieczne przeznaczenie człowieka od *początku*. Człowiek, w swojej historii utraty łaski nadprzyrodzonej przez grzech pierworodny, oczekuje pełnej manifestacji obrazu Boga w życiu przyszłym. Definitywny charakter dzieła odkupienia w Chrystusie objawi się naśladowaniem Chrystusa w życiu przyszłym³⁷.

Innym ważnym aspektem objawienia ciała w perspektywie eschatologicznej jest *visio beatifica* ciała ludzkiego, która w teologii ciała opiera się na dwóch teologicznych tematach, jakimi są: zmartwychwstanie ciała oraz pełne *uduchowienie* ciała. Punktem wyjścia dla papieskiej nauki jest dar Słowa Wcielonego, przez które „ciało weszło niejako głównymi drzwiami do teologii”³⁸. Zmartwychwstanie ciała Chrystusa stanowi podstawę do zmartwychwstania ciała ludzkiego, które objawi bardziej doskonałe życie w komunii z Bogiem. Papież podkreśla to w znaczeniu słów biblijnych, że „Bóg nie jest Bogiem umarłych, lecz żywych” (Mk 12,27) oraz: „[...] wszyscy bowiem dla Niego żyją”³⁹. Chrystus, w rozmowie z saduceuszami, wskazuje na inne przeznaczenie życia w ciele po śmierci małżonków: „Gdy bowiem powstaną z martwych, nie będą się ani żenić, ani za mąż wychodzić” (Mk 12,25). Jan Paweł II, aby rozwinąć tę myśl, sięga do *początku* istnienia człowieka – sensu „bycia co do ciała mężczyzną lub kobietą”⁴⁰. W przyszłym świecie zostanie ono inaczej ukonstytuowane i uświadomione, ponieważ jedność pomiędzy mężczyzną a kobietą „należy wyłącznie do «tego świata»”⁴¹. Odzyskanie ciała w innym świecie wskazuje na nowe jego znaczenie „w pełni doskonałości, właściwej dla Bożego obrazu i podobieństwa”⁴² w męskości i kobiecości. Będzie ono oparte na obłubieńczej miłości daru pomiędzy mężczyzną a kobietą, ale – według papieskich słów:

Będzie to doświadczenie całkowicie nowe, a równocześnie nie będzie ono żadną miarą wyobcowane z tego, co było udziałem człowieka „od początku”, a także z tego, co w wymiarze historycznym jego bytowania stanowiło w nim źródło napięcia pomiędzy duchem a ciałem, najczęściej właśnie w związku z prokreacyjnym znaczeniem ciała i płci⁴³.

Praca nad *uduchowieniem* własnego ciała w życiu ziemskim jest antycypacją przeobstwienia ciała w życiu przyszłym. Jan Paweł II wyjaśnia, na czym będzie polegało eschatologiczne podobieństwo człowieka do aniołów (por. Mt 22,30; Mk 12,25;

³⁶ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 220.

³⁷ Por. J. Kupczak, dz. cyt., s. 228–232.

³⁸ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 77.

³⁹ Zob. tamże, s. 202–203.

⁴⁰ Tamże, s. 206.

⁴¹ Tamże, s. 205.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, s. 214–215.

Łk 12,36). Będzie to inne uduchowienie człowieka, dalekie od przeobrażenia jego natury w anielską, czyli czysto duchową⁴⁴. Obecność ciała po zmartwychwstaniu wyklucza obecność stanu nieistnienia ciała⁴⁵. Ojciec Święty traktuje o jego pełnym *uduchowieniu* w optyce jego nowej zależności od ducha, tj. podporządkowaniu natury somatycznej „poprzez inny «układ sił» wewnątrz człowieka”⁴⁶. Pełna interioryzacja cnoty czystości w sercu ludzkim w życiu przyszłym wyeliminuje możliwość pożądania ciała przeciwko duchowi, i „będzie oznaczać doskonałe uczestnictwo wszystkiego, co w człowieku cielesne, w tym, co w tymże człowieku duchowe”⁴⁷.

Ostateczna integracja duszy i ciała idzie w parze z przekształceniem natury cielesno-duchowej człowieka w doświadczeniu prawdy i miłości Boga. Pełne *uduchowienie* jest ukierunkowane na przebóstwienie człowieczeństwa względem tajemnicy trynitarnej Stwórcy. Jan Paweł II w kluczu personalistycznym rozważa biblijne określenie, które charakteryzuje tych, co staną się „dziećmi Bożymi” (Łk 20,36). Wymiar synostwa konstituuje część immanentnie związaną z przyszłym zmartwychwstaniem. *Visio beatifica* jest określona, zgodnie z klasyczną teologią, poprzez wyrażenie oglądania Boga *twarzą w twarz*. Przebóstwienie człowieczeństwa będzie nasyceniem „tego, co istotowo człowiecze, tym, co istotowo Boskie, [...] będzie owocem łaski, czyli udzielania się Boga w samym Jego Bóstwie nie tylko duszy, ale całej duchowo-cielesnej podmiotowości człowieka”⁴⁸.

Objawienie ciała w doświadczeniu eschatologicznym podkreśla wartość osoby oraz wezwanie do daru i komunii z Trójcą Świętą. Przyszłe przebóstwienie człowieka przybierze formę wyższą od każdego ziemskiego doświadczenia ciała z racji na zmianę struktury wewnętrznej człowieka, tj. pełną integrację duszy i ciała. Ziemskie przeciwstawienie pomiędzy duchem a ciałem (por. Ga 5,16–17; Rz 8,5–10; Rz 7,19) znajdzie harmonię w doskonałej komunii w życiu przyszłym.

Zakończenie

Konkludując, należy stwierdzić, że powyższa refleksja na temat tożsamości ciała ludzkiego w trzech stanach istnienia człowieka: prehistorycznego, historycznego i przyszłego tworzy *integrum* wizji ciała, które jest ontologicznie przeznaczone do komunii z Bogiem. W powyższym świetle została przedstawiona cnota moralna czystości, która, jako wyznacznik tradycyjnie pojętej moralnej doktryny Kościoła, odpowiada z prawdziwą naturą osoby stworzonej „na Boży obraz i podobieństwo”.

⁴⁴ Tamże, s. 207.

⁴⁵ Jan Paweł II wykracza poza dwuznaczne stanowiska spirytualizmu modernistycznego. Por. G. Cavalcoli, *La teologia del corpo nel pensiero di Giovanni Paolo II*, „Sacra doctrina” 6(1983), s. 624–626.

⁴⁶ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 207.

⁴⁷ Tamże, s. 209.

⁴⁸ Tamże.

Prezentacja tożsamości ludzkiego ciała przez Jana Pawła II ma charakter teologiczno-personalistyczny, głęboko zakorzeniony w nauczaniu biblijnym. Serce ludzkie jest miejscem, w którym człowiek spotyka się z prawdą o wezwaniu Chrystusa do podporządkowania czynu ludzkiego, a przez to dynamizmów ciała prawdziwemu dobru, które tworzy prawo Ewangelii (por. Mt 5,27–28). Wskutek tego należy stwierdzić, że antropologia teologiczna ciała Jana Pawła II nie czyni przeciwstawienia pomiędzy normą moralną a wolnością człowieka⁴⁹. Jest to antropologia, która afirmuje wartość ciała ludzkiego, nadając mu szczególną godność poprzez fakt Wcielenia i Odkupienia. Należy podkreślić, że obłubieńczy sens ciała, który charakteryzuje życie człowieka według zamysłu Boga, znajduje swoje ostateczne spełnienie w doświadczeniu eschatologicznego przeobstwienia ciała. Dar i komunია pomiędzy człowiekiem a Osobami Trójcy Świętej nadaje antropologii Jana Pawła II charakter nieskończoności, pozwalając przekroczyć granicę pomiędzy tym, co widzialne, a tym, co niewidzialne.

Bibliografia

Dokumenty Kościoła

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et Spes*, „Acta Apostolicae Sedis” 58(1966), s. 817–830.

Paweł VI, Encyklika *Humanae Vitae*, „Acta Apostolicae Sedis” 60(1968), s. 481–503.

Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis Splendor*, „Acta Apostolicae Sedis” 85(1993), s. 1133–1228.

Źródła

Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Città del Vaticano 1986.

Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Lublin: KUL 2011.

S. Thomas de Aquino, *Summa Theologiae*, w: *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera omnia iussu impensaque Leonis XIII P.M. edita*, T. 6, Romae: S.C. de Propaganda Fide 1891.

Opracowania

Anderson C., Granados J., *Called to love: approaching John Paul II's theology of the body*, New York: Doubleday 2009.

⁴⁹ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis Splendor*, 46–48.

- Bajda J., „*Chrystus odwołuje się do serca*”. *Wokół problemu interioryzacji*, w: Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”. O Jana Pawła II teologii ciała*, T. II, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, s. 147–170.
- Cavalcoli G., *La teologia del corpo nel pensiero di Giovanni Paolo II*, „*Sacra doctrina*” 6(1983), s. 604–626.
- Chudy W., *Obszary filozoficzne Jana Pawła II teologii ciała*, w: Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”. O Jana Pawła II teologii ciała*, T. I, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, 217–238.
- Gałuszka P., *Karol Wojtyła i „Humanae vitae”*. Wkład arcybiskupa krakowskiego i grupy polskich teologów w encyklikę Pawła VI, tłum. K. Stopa, Warszawa: Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego 2018.
- Granados García J., *La carne si fa amore. Il corpo, cardine della storia della salvezza*, wstęp A. Scola, Siena: Cantagalli 2010.
- Kneps-Port le Roi T., *Preserving and Perpetuating the Heritage of Pope John Paul II. A Review of Book Publications by the Former Pontifical John Paul II Institute for the Study of Marriage and the Family*, „*Ephemerides Theologicae Lovanienses*” 94(2018)3, s. 505–514.
- Kudasiewicz J., *Chrystus odwołuje się do „serca”*, w: Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”. O Jana Pawła II teologii ciała*, T. II, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, s. 133–142.
- Kupczak J., *Ciało jako ikona: o znaczeniu teologii ciała Jana Pawła II*, „*Forum Teologiczne*” 10(2009), s. 93–104.
- Kupczak J., *Dar i komunია. Teologia ciała w ujęciu Jana Pawła II*, Kraków: Znak 2006.
- Merecki J., *Corpo e trascendenza. L’antropologia filosofica nella teologia del corpo di Giovanni Paolo II*, Siena: Cantagalli 2015.
- Petri T., *Aquinas and the theology of the body: the Thomistic foundations of John Paul’s anthropology*, Washington: Catholic University of America Press 2016.
- Rodríguez Luño A., „*In mysterio Verbi incarnati mysterium hominis vere clarescit*” (*Gaudium et spes*, n. 22). *Riflessioni metodologiche sulla grande catechesi del mercoledì di Giovanni Paolo II*, „*Anthropotes*” 8(1992), s. 11–25.
- Semen Y., *La sexualité selon Jean-Paul II*, Paris: Presses de la Renaissance 2004.
- Semen Y., *La spiritualité conjugale selon Jean-Paul II*, Paris: Presses de la Renaissance 2010.
- Styczeń T., *Ciało jako „znak obrazu Stwórcy”*, w: Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”. O Jana Pawła II teologii ciała*, T. II, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 1998, s. 85–138.
- Waldstein M., *Sens ciała. Wokół filozofii seksualności Jana Pawła II*, tłum. M. Romanek, Warszawa: Centrum myśli Jana Pawła II 2012.

Marek Dumin – ur. 18 czerwca 1984 r. w Kielcach; prezbiter diecezji kieleckiej; doktor nauk teologicznych w zakresie teologii moralnej; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Teologii, Instytut Nauk Teologicznych, Lublin, Polska; prefekt i wykładowca teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach.